

KRISTIJONO DONELAIČIO EPOCHOS POLITINIAI IR DVASINIAI BRUOŽAI

Arūnas Baublys

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariami Kristijono Donelaičio epochos politiniai ir dvasiniai bruožai, kurie turėjo įtakos pasaulietinės lietuvių literatūros pradininko formavimuisi ir jo kūrybos turiniui. Akcentuojama politinių ir dvasinių reformų reikšmė Prūsijos lietuvių etnoso kalbos bei kultūros išsaugojimui per Bažnyčią ir mokyklą ir atkreipiamas dėmesys, kad valstybės modernizavimas palankiai atsiliepė tautinių mažumų kalbinei bei švietimo būklei, dėl kurios ir Apšvietos laikotarpio intelektualai atkreipė dėmesį į lietuvių etnoso kultūrinę ir kalbinę padėtį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kristijonas Donelaitis, epocha, dvasinis gyvenimas, politika.

ABSTRACT

The article deals with the political and spiritual characteristics of Kristijonas Donelaitis' epoch that affected the formation of the pioneer of the Lithuanian secular literature and made an impact on the content of his literary works. The significance of the political and spiritual reforms for the preservation of the language and culture of Prussian Lithuanians via the church and school is highlighted; attention is drawn to the fact that the modernization of the state had a positive effect on the linguistic and educational situation of ethnic minorities due to which the intellectuals of the Enlightenment epoch paid attention to the cultural and linguistic situation of the ethnic group of Lithuanians.

KEY WORDS: Kristijonas Donelaitis, an epoch, spiritual, political, characteristic.

*Dr. Arūnas Baublys, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto
Evangeliškosios teologijos centro direktorius
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: arunas.baublys@gmail.com*

Istoriją ir jos procesų paskatintus visuomeninius pokyčius galima suprasti įvairiai, tačiau vertinant asmenybės vietą istorijoje ir jos santykį su laikotarpiu, kuriame ji gyveno, visada tenka skaičiuoti su šiuos procesus vertinančio laikotarpio realijomis ir jų sukeltomis istorijos mokslo interpretavimo nuostatomis. Pastarosios priklauso ne tik nuo istorinių faktų pažinimo, bet ir nuo daugelio kitų veiksnių, kurie neretai bando prieštarauti istorinių faktų realijoms ir yra vadinami politinės konjunktūros įtaka istorijai bei istorikams.

Panašiai yra ir su iškilaus lietuvių pasaulietinės literatūros pradininko, liuteronų kunigo Kristijono Donelaičio asmenybe ir jo gyvento laikotarpio suvokimu, jo gyvenimui ir veiklai skirta istoriografija.

Dėl pačios K. Donelaičio asmenybės ir jos svarbos lietuvių kultūrai ir kalbai nėra didesnių prieštaraimų, bet nagrinėjant jo kilmę ir socialinį statusą, sąmoningai ar ne, jo, kaip Liuteronų bažnyčios dvasininko, profesinis statusas iki šių dienų dažnai neakcentuojamas. Tokia smulkmena, kuri iš esmės dažnai yra tik autorių inercijos, o kai kada ir jų menkos konfesinės įvairovės suvokimo, rezultatas, tarsi atriboja K. Donelaitį nuo jo laikotarpio realijų ir socialinės aplinkos konteksto. Mažai kas susimąsto, kaip tai atsiliepia jo kūrybos suvokimui, juk skaitančiajam kūrinių nėra nesvarbu, ar jį parašė pasaulietis, siekiantis įvesti lietuvių kalbą tarp pasaulietinės literatūros kalbų, ar dvasininkas, kuris suvokė, kad sutvirtinamosios religinės didaktikos tekstų jau nebepakanka ir kad religinius-moralinius imperatyvus reikia perkelti iš grynai bažnytinio turinio literatūros į pasaulietinę. Tai daryta ne tam, kad ganytojo ranka greičiau pasiektų tikinčiuosius, bet tam, kad pastarieji

suvoktų, jog jų kalba krikščioniškosios vertybės gali būti perteiktos ir kitokio pobūdžio tekstuose, bei paskatintų tokio pobūdžio tekstų atsiradimą.

Kiekvienas istorijos tyrėjas, imdamasis vertinti šiuos procesus, paprastai skelbiasi ieškosiantis tik tiesos ir būsiąs jos procesų nešališkas bei objektyvus vertintojas. Viso to siekiant, nepaprastai svarbu apsibrėžti tam tikrus laiko rėmus, chronologines ribas, kuriose vykę procesai formavo konkrečius istorijos virsmus. Tačiau ir to nepakanka. Egzistuoja didžiulis skirtumas tarp sąvokų *žinoti* ir *pažinti* tiriamąją epochą. Sąvoka *žinoti* paprastai atskleidžia tam tikrą *apriorinių* žinių visumos buvimą, tuo tarpu sąvoka *pažinti* leidžia kas kartą iš naujo įsigilinti į esamų žinių visumos suvokimą, nebijant sulaužyti turimų žinių postuluojamais išankstinėmis nuostatomis.

Vertinti epochą niekada nebuvo lengva, nes ją formuojantys procesai savo šaknimis siekia neretai gerokai ankstesnę praeitį, kaip ir jos pačios refleksija paprastai gimsta ir transformuojasi net kelis sykius, atsižvelgiant į ją vertinančių asmenų tikslus ir uždavinius bei norimas įžvalgas.

Jau pats epochos apibrėžimas, jos ribų nustatymas neretai gali sudaryti pakankamai keblumų, nes atsižvelgiant į siekius ir išankstines nuostatas, kad ir siekiant tariamai sterilaus objektyvumo, neišvengiamai tenka vadovautis savo paties subjektyviu tos epochos supratimu. Tačiau dar sunkiau operuoti *epochos* sąvoka, kai kalbama apie vieną ar kitą fizinį asmenį, nes pirmiausia tenka atsakyti į labai paprastą, bet esminį klausimą, – ar asmuo formavo epochą, ar epocha darė įtaką asmens veiklai ir ją formavo. Šis banalus klausimas neretai turi nepaprastai didelę svarbą viso tyrimo konstruktyvui ir daro įtaką galutiniams rezultatams.

Kaip apibrėžti Kristijono Donelaičio epochą ir jos chronologines ribas? Paprasčiausias būdas, kuris galėtų būti patogus ir galimai sulauksiantis mažiausiai priekaištų, būtų apsiriboti jo gyvenimo metais (1714–1780), tačiau tai priimtina tik biografui, kuris tiria asmens gyvenimą nuo jo gimimo iki mirties. Toks požiūris veikia tik tyrimui, kai iš užmaršties į dienos šviesą yra išlukštenamas iki tol gerokai primirštas, nors konkrečiu laiku buvęs reikšmingas asmuo. K. Donelaičio atveju tai nelabai tinka, nes jo asmenybė yra sulaukusi ne vienos įvairiaplanės ir įvairiapjūvės analizės, kurios kai kada savo įžvalgomis kertasi ar iškelia į dienos šviesą įvairius jo gyvenimo ir veiklos aspektus, pvz., jo veiklos rezultatus, kurie aptarinėjami iki mūsų dienų.

Kristijono Donelaičio epochos pradžia galima būtų laikyti kad ir 1709–1711 m. Didžiojo maro laikotarpį, kuris tarsi takoskyra padalijo Prūsijos istoriją į dvi dalis: Prūsija iki maro ir po jo. Ši katastrofa gal ir nebūtų toks svarbus atskaitos taškas, tačiau jos mastas dar ilgai buvo juntamas K. Donelaičio gyvenamosios vietos ir jo būsimos profesinės veiklos aplinkoje ir labai skaudžiai palietė būtent tą etnosą, kurio kalba kurs būsimasis grožinės literatūros lietuvių kalba pradininkas. Lygiai taip pat galima pasirinkti ir 1701 m. datą, kuri žymi Prūsijos karalystės, t. y. absoliutizmo Prūsijoje ir jos politinių galių europiniame kontekste stiprėjimo pradžią. Kitaip tariant, dar iki K. Donelaičio gimimo jos prakilnybė Istorija negailestingai nulėmė daugelį jo būsimo gyvenimo aplinkybių.

Ne mažiau svarbu yra sutarti, ką laikyti epochos pabaiga? Tai dar sunkesnis klausimas. Jau vien ką reiškia *pietizmo* ar *Apšvietos* sąvokos, kurios taip pat tapatinamos su šiuo laikotarpiu. Ar galima teigti, kad Kristijono Donelaičio epocha baigiasi su jo mirtimi? Turbūt ne, nes jo parašyti „Metai“ dienos šviesą išvydo tik L. Rėzos dėka ir tik 1818 metais, t. y. net 38 metai po K. Donelaičio mirties. Taip ne tik jo kūryba, bet ir pats K. Donelaitis pratęsė poveikį epochai – gerokai ilgiau, nei tai galėjo leisti jo paties kūniška egzistencija. Jei žvelgsime tokiu rakursu, tai jo epocha tęsis tol, kol poeto kūrybą, bent jau ta kalba, kuria jis kūrė, bus galinčių skaityti, o tai reiškia – suprasti ir vertinti. Tačiau šio straipsnio tikslas yra ne K. Donelaičio kūrybos ir jos poveikio analizė, o epochos, kurioje jis pats gyveno ir kuri darė įtaką jo gyvenimui, pristatymas, nebandant *Donelaičio epochos* įsprausti į konkrečius chronologinius rėmus.

Politiniai krašto raidos bruožai

1660 m. Olivos taikos sutartimi formaliai pasiekusi visišką suverenumą, Prūsijos kunigaikštystė atsikratė leno saitų, kurie ją rišo su silpnėjančia Abiejų Tautų Respublika, tačiau šiuo procesu, nors ir įgijusi daugiau suverenumo valdovo asmeniu, ji dar turėjo išsikovoti deramą vietą tarp Europos valstybių. Prūsijos politinio pripažinimo įtvirtinimo procesas prasidėjo jai pasiskelbus karalyste, kai 1701 m. kunigaikštis Frydrichas III buvo karūnuotas ir tapo Prūsijos karaliumi Frydrichu I.

Kristijono Donelaičio gyvenamos epochos pradžioje Prūsija išgyvena esmines politines transformacijas. Aptariamojo laikotarpio politikai įtakos turėjo stiprėjantis absoliutizmas, todėl suprantama, kad Prūsijos valstybės vidaus ir užsienio politiką lėmė jos valdovai ir jų iniciatyva vykdomos reformos. K. Donelaičio epocha sutapo ir formavosi valdant šiems valdovams: karaliams Prūsijoje Frydrichui I (valdė 1688–1713 m.) ir Frydrichui Vilhelmui I (valdė 1713–1740 m.), pramintam „kareivių karaliumi“ (*Soldatenkönig*), bei Prūsijos karaliui Frydrichui II, pramintam Didžiuoju (valdė 1740–1786 m.).

Tradicinėje lietuvių istoriografijoje, skirtoje Prūsijos Lietuvai¹, šio laikotarpio samprata pateikia Prūsiją bei jos valdovus ir jų vykdomą užsienio politiką išskirtinai agresyvaus militarizmo ir germanizacijos kontekste. Dėl sovietmečio ideologinio imperatyvo dar ir dabar neretai šio krašto įvaizdis inertiškai pateikiamas kaip baltams ir kitam ne vokiškam etnosui priešiško krašto. Taigi vertinant iš esmės ne lietuvių valdomos valstybės politiką, ji neretai dar vertinama per XIX a. pabaigoje lietuvių nacionalinio atgimimo procese susiformavusio lituanocentrizmo prizmę, o tai neatitinka nei politinių, nei kultūrinių to laiko realijų. Ar galima smerkti vokiškumo prado puoselėjimą, jei pati valstybė – Prūsija – buvo vokiečių politinio elito valdoma. Verčiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kiek šis elitas sudarė galimybių ne vokiečių etnosu atstovams išlaikyti ir puoselėti savo savarankišką tapatumą ir įvertinti, ar šis etnosas (taip pat ir lietuvių) adekvačiai ir pakankamai visapusiškai išnaudojo šias galimybes.

Nors Prūsijos posūkis absoliutizmo įtvirtinimo link sąlyginai vyko gana sklandžiai, šį procesą lydėjo gana sudėtingos politinės aplinkybės, kurios vertė pirmuosius karalius vykdyti lanksčią vidaus ir pirmiausia užsienio politiką. Lankstumo ypač reikėjo siekiant tarptautinio karaliaus titulo pripažinimo, o lankstumas pasireiškė tuo, kad nors formaliai Prūsija ir nebuvo pavaldi Šventosios Romos imperijos imperatoriui, jos valdovas Frydrichas I stjo imperatoriaus Leopoldo I pusėje kare dėl jo ginčijamų valdų Ispanijoje. Toks politinis žingsnis paspartino karaliaus Prūsijoje titulo tarptautinį pripažinimą Frydrichui I iš Anglijos ir Olandijos pusės². 1713 m. Utrechto sutartimi Prancūzija ir Ispanija faktiškai taip pat patvirtino Prūsijos karalystės karūnos pripažinimą³.

Vos metai iki Kristijono Donelaičio gimimo prasidėjo Frydricho Vilhelmo I valdymas, kuris tęsėsi nuo 1713 iki 1740 metų. Naujasis valdovas ryškiai skyrėsi nuo savo tėvo Frydricho I. Pirmasis žavėjosi baroku ir Prancūzija bei jos kultūra, o jo sūnus, naujasis karalius Frydrichas Vilhelmas I, – Olandija, jos žmonių gyvenimo būdu ir olandų mentalitetu⁴.

Naujasis valdovas labai skeptiškai vertino tėvo kolonijinę politiką Afrikoje ir neįžvelgė geresnių perspektyvų ją toliau vystyti. 1717 m. gruodžio 18 d. sutartimi Brandenburgo kolonijines val-

¹ MATULEVIČIUS, A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius, 1989, p. 137–148; JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003, p. 18–28; GINEITIS, L. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius, 1990, p. 25–30.

² NEUGEBAUER, W. *Handbuch der Preussischen Geschichte*. Band I. *Das 17. und 18. Jahrhundert und Große Themen der Geschichte Preußens*. Berlin, New York, 2009, S. 548–549.

³ *Ibid.*, S. 554.

⁴ *Ibid.*, S. 560.

das Vakarų Afrikoje jis nedvejodamas tik už 6 000 dukatų perleido Olandų Vestindijos kompanijai, nors apie tai sužinojusi Anglija siūlė didesnę sumą⁵.

Šio valdymo laikotarpio tendencijos: valdžios centralizacija, monarchinio absoliutizmo stiprinimas, kariuomenės stiprinimas ir krašto valdymo perfekcionistinė kontrolė bei neregėtas taupumas. Valdovas, būdamas šių vertybinių nuostatų iniciatorius, nesibodėjo net savo paties asmeniniu pavyzdžiu pavaldiniams demonstruoti, kaip reikia gyventi. Tai jis darė atsisakydamas, jo nuomone, nereikalingų dvaro prabangos elementų, pradėdamas dvaro pareigūnų etatų mažinimu ir baigdamas asketiška buitimi. Racionalizmo apraiškos atsiskleidė ne tik jo potvarkiu statomų pastatų architektūra, bet ir jo skatintomis madomis, kurių esminiu bruožu, o kai kada pašaipos objektu, tapo būdingas siekis įvairių rangų valdininkus ir tarnautojus aprengti specialiomis uniformomis.

Asmenines charakterio savybes, racionalizmo nuostatų paisymą, taupumą galima būtų aiškinti valdovo konfesine priklausomybe, nes kalvinizmo dvasia prieštaravo tuščios prabangos demonstravimui, o darbo etika pripažino tik tai, kas buvo praktiška, t. y. tai, kas galėjo būti pateisinta tik būtiniausių gyvybinių poreikių palaikymu. Prabangą, perteklių ir švaistūnišką gyvenimą Kalvino sekėjai laikė ne tik moraliniu nuosmikiu, bet ir nepagarba Dievui. Asketinis religingumas implikavo suvokimą, kad Dievas šlovinamas ne tik bažnyčioje ir ne tik pamaldų metu, bet ir kasdieniu gerai atliktu darbu, sąžiningai tarnaujant savo pašaukimui galima pasiekti Dievo malonę, be kurios negali būti išganymo. Nors tuo laiku daugelyje kalvinizmo teologinę doktriną išpažįstančių kraštų vyko nemaža esminių reformų, kurios modernizavo ne tik valstybę, bet ir jos piliečių gyvenimą, Prūsijos karalystės valdovas neparodė iniciatyvos keisti esamą luominę valstybės struktūrą ir nepanaikino savo pavaldinių baudžiavos, nors maro nualintam kraštui tai galėjo atnešti ženklų pokyčių ir greitą ekonominį augimą.

Turint omenyje valdovo žavėjimąsi Olandija, tarsi lengvai būtų galima jį laikyti nuoširdžiai tikinčiu ir net konservatyviu kalvinizmo šalininku, tačiau pastaruoju metu atlikti tyrimai, susiję su šio laikotarpio karališkųjų rūmų pamokslininkų, ir ypač Danielio Ernsto Jablonskio, veiklos analize, rodo, kad šis teiginys neatrodo esąs tinkamas⁶.

Šio valdovo valdymo pagrindinis akcentas galėtų būti įvardijamas kaip ginklavimosi varžybos. Jam pradėjus valdyti, Prūsijos kariuomenė turėjo tik 36 000 kareivių, o valdymo pabaigoje, 1740 m., jos skaičius siekė jau 80 000 kareivių ir karininkų. To laiko Europoje tai buvo ketvirta pagal dydį kariuomenė, tačiau jos disciplina ir mokymas leido jai nesiskaityti ir su skaičiumi didesniais karo junginiais. Muštras, vadinamasis kasdienis „drilius“, kuriuo buvo palaikoma drausmė ir kovinė armijos dvasia, greitai buvo retransliuota ir į civilinį gyvenimą. Tiesa, netankiai apgyvendintame krašte, kur savanorių skaičius buvo nedidelis, net ir kilmingieji, tiksliau – jų atžalos, privalėjo lygiai su kitais pažinti karo mokslus. Nors iš pradžių reikalavimas, kad kilmingųjų vaikai nuo 12 iki 18 metų būtų auklėjami karo dvasia tuo tikslu įrengtuose kadetų korpusuose, ir buvo sutiktas nelabai palankiai, toks jaunimo auklėjimas drausmės, asketiškos aplinkos ir paklusnumo atmosferoje greitai davė pageidaujamų rezultatų, todėl valdovas Frydrichas Vilhelmas I ironiškai buvo pramintas *Soldatenkönig*, t. y. kareivių karaliumi, bet pirmasis neskubėjo veltis į karus ir savo modernizuotos kariuomenės pajėgumą per visą savo valdymo laikotarpį išbandė tik vieną kartą 1713 m. Šiaurės kare, po kurio įgijo papildomų teritorijų.

Esminis Frydricho Vilhelmo I indėlis buvo valstybinės valdžios centralizavimas. Jo įsteigta generalinė direktorija tapo vėlesnių ministerijų prototipu. Kuriami valstybiniai grūdų sandėliai

⁵ Ibid., S. 557.

⁶ BÄHLCKE, J., DYBAŚ, B., RUDOLPH, H. *Brückenschläge. Daniel Ernst Jablonski im Europa der Frühaufklärung*. Döbel, 2010. 439 S.

pirmiausia turėjo strateginę reikšmę kariuomenei, sudarė prielaidas formuoti valstybinius maisto rezervus, kurie turėjo užkirsti kelią katastrofų ar kitų neramumų metu galėjusiam kilti badui.

Šalis viena pirmųjų Europoje bandė įgyvendinti visuotinį pradžios mokymą. 1713–1740 m. vykdytoje ir nuolat tobulintoje švietimo reformoje buvo daug inovacijų, sietinų ne tik su pradžia ar viduriniu mokslu. Reformos metu prie universitetų buvo steigiamos ūkio lavinimo plėtotei skirtos katedros, vykdoma merkantilinė ūkio politika. Persikėlėlių, tokių kaip zalcburgiečiai ar prancūzų hugenotai, kurie dėl religinių persekiojimų turėjo palikti savo tėvynę, pakvietimas į retai po baisios maro epidemijos gyvenamas Prūsijos teritorijas, sudarant jiems palankias sąlygas, vedė prie to, kad valstybės biudžeto įplaukos jo valdymo metu padvigubėjo.

Mirus Frydrichui Vilhelmui I, sostą paveldėjo jo sūnus Frydrichas II, vėliau pramintas Didžiuoju. Jo valdymo metu, 1740–1786 m., su užkariauta Silezija ir Abiejų Tautų Respublikos 1722 m. pirmojo padalijimo metu prijungtomis teritorijomis valstybės teritorija išaugo nuo 119 000 kvadratinų kilometrų iki 195 000 kvadratinų kilometrų, o gyventojų skaičius – nuo 2,25 iki 5,4 milijonų, taigi daugiau nei dvigubai⁷.

Idomi ir kartu labai prieštaringa yra Frydricho Didžiojo asmenybė. Jaunystėje dėl nesutarimų su tėvu, kuris nenorėjo suprasti sūnaus polinkio į filosofiją ir menus, jis planavo net pabėgti iš rūmų. Būdamas 26 metų, tapo masonu, 1739 m. net įsteigė ložę dvaro tarnautojams; tiesa, 1740 m. tapęs valdovu, savo veiklą joje nutraukė, tačiau ir toliau palaikė ryšius su ložės broliais. Tėvas, kurdamas stiprią valstybę, vertino taikius santykius su kaimynais ir iš esmės neskaitino sūnaus naudotis jėga, tačiau būtent šių tėvo patarimų valdžios paragavęs sūnus nesilaikė. Abiejų Tautų Respublikos padalijimo iniciatyvos geriausiai tai liudija.

Kaip ir tėvas, jis toliau stiprino kariuomenę, kuri per pirmuosius dvidešimt jo valdymo metų išaugo iki 162 000 karių. Tokia kariuomenė brangiai kainavo ir surydavo 72 % biudžeto, tačiau ji buvo pati moderniausia kariuomenė Europoje.

Būdamas Apšvietos epochos absoliutizmo atstovu, jis panaikino fizines bausmes, apribojo cenzūros galias, sukūrė visuotinės teisės Prūsijoje atsiradimo prielaidas ir pagrindus. Naudodamasis nuoseklia religinės laisvės plėtra, dar plačiau atvėrė Prūsijos sienas religiniams migrantams, išskyrus žydus, kuriuos laikė potencialiai pavojingais valstybei, ir ribotą jų skaičių, saugomą specialaus teisinio statuso, laikė, kaip pats aiškino, iš reikalo prekiauti su lenkais. Pomeranijos provincijoje 1763 m. nesėkmingai bandė panaikinti baudžiamą, bet 1764 m. potvarkiu uždraudė valstiečių nuvarymą nuo žemės.

Nepaisant sunkumų ir nesėkmių, Apšvietos idėjų veikiamas, jis paskelbė didžiai reikšmingus nutarimus, įteisinsius spaudos, tikėjimo laisvę ir uždraudė kankinimus⁸.

Visa tai leido Prūsijai tapti viena iš galingiausių ir įtakingiausių Europos valstybių. Teritoriniai pokyčiai ir išaugusi jo valdomos valstybės galia suteikė prielaidą Frydrichui Didžiajam pakeisti ir titulą iš karaliaus Prūsijoje į Prūsijos karaliaus.

Dvasiniai krašto raidos bruožai

Prūsijos bažnytinis vaizdas, kuris susiklostė tuojau po kunigaikščio Albrechto pastangomis įvestos Reformacijos XVI a. pradžioje, K. Donelaičio epochoje jau gerokai kitoks ir patiria vis di-

⁷ *Die Geschichte der Evangelischen Kirche der Union. Band I. Die Anfänge der Union unter landesherrlichem Kirchenregiment (1817-1850)*. Leipzig, 1992, S. 42.

⁸ JUŠKA, A. Op. cit., p. 164.

desnes transformacijas. Bažnyčia ir toliau lieka šalyje pagrindine institucija, kuri rūpinasi dvasinio ugdymo reikalais nuo bažnytinių iki švietimo dalykų.

Pirmoji pasaulyje tikiškai homogeniška liuteronų valstybė, kurią kai kurie Lietuvos Reformacijos istorikai dar ir šiandieną laiko vienu iš svarbių, jei ne svarbiausių, Reformacijos plėtros LDK veiksnių, ypač Žemaitijoje⁹, K. Donelaičio gyvenamuoju laiku jau nebėra grynai liuteroniškas kraštas.

Kunigaikštis Jonas Sigismundas (Johann Sigismund, 1608–1619), 1613 m. gruodžio 25 d.¹⁰ perėjęs iš liuteronų tikybos į reformatų, neįgyvendino savo, kaip valdovo, galių ir nepakeitė viso krašto tikėjimo¹¹, tačiau sudarė prielaidas bent jau plačiau krašte plisti reformaciniu pagrindu atsiradusių dvasinių judėjimų įvairovei, nors iš pradžių visiškos sąžinės laisvės ir negarantavo.

Esminis Frydricho Vilhelmo I nuopelnas krašto dvasiniame gyvenime buvo jo proteguotas pietizmas. Būdamas kalvinistu, valdovas iš esmės paskatino dvasinį Liuteronų bažnyčios atsinaujinimą. Šiuo žingsniu jis neprieštaravo savo religiniams įsitikinimams. Ortodoksijos išigalėjimas, kuris prasidėjo po Reformacijos vedlių mirties, apėmė ne tik Liuteronų, bet ir Kalvinistų bažnyčias. Tačiau pastarojoje jis nebuvo toks ryškus ir ilgalaikis bei įvairiaplaniškas, koks jis tapo tarp Liuterio sekėjų. Čia jis pasiekė tokį mastą, kad net artimiausias Martyno Liuterio bendražygis Pilypas Melanchtonas virto ortodoksijos šalininkų persekiojimo taikiniu¹².

Anot U. Schoenborn, liuteroniškoji ortodoksija buvo vienas iš veiksnių, kurie savo laiku lėmė ir valdančiosios dinastijos Prūsijoje konvertavimą į kalvinizmą. Autorius, pagrįsdamas savo teiginį, atkreipia dėmesį į kito šio laikotarpio tyrėjo, Rudolfo von Thadden, teiginį, „kad tik tas, kas patyrė kontrreformacijos poveikį, savo įsitikimams argumentuoti gali gauti aiškų atsakymą, remdamasis aiškia teologine kalvinizmo argumentacija ir laikysena“¹³. Daugeliui intelektualų reformacinių procesų atnaujinimas pasirodė per daug lėtas, juos erzino liuteronų nenuoseklumas ir pusiniai sprendimai¹⁴.

Kaip minėta, valdovui ir valdančiajai šeimai bei visam dvarui daug tiesioginės įtakos turėjo rūmų pamokslininkai. Šias pareigas nuo 1618 iki 1817 m. įvykusios bažnytinės unijos dvare ėjo kalvinistų dvasininkai¹⁵. Ypač ryški tarp jų buvo Danieliaus Ernsto Jablonskio (Daniel Ernst Jablonski) asmenybė. Garsaus čekų dvasininko ir pedagogo Jono Amoso Komenskio (Jan Amos Komensky, 1660–1741) anūkas, baigęs Lisos (lenk. *Leszno*) gimnaziją, studijavęs Viadrinoje (Frankfurtas prie Oderio) ir Oksforde, dirbęs Radvilų išlaikomojoje Biržų mokykloje, jis 1691 m. buvo pakviestas į Karaliaučių, kur užėmė rūmų pamokslininko pareigas. 1693 m. jis buvo pakviestas į Berlyną, kur ėjo analogiškas pareigas iki pat mirties; tuo pat metu jis buvo ir Abiejų Tautų Respublikos Čekų Brolių bažnyčios vyskupas¹⁶. 1700 m. jis kartu su Gottfriedu Wilhelmu Leibnizu

⁹ LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 78–79.

¹⁰ Pagal Julijaus kalendorių, tai įvyko 1613 m. gruodžio 25 d., tačiau Vokietijoje 1700 m. atlikus kalendorinę reformą ir įvedus Grigaliaus kalendorių, ši data tapo 1614 m. sausio 4 d. (*Aut. past.*).

¹¹ *Die Geschichte der Evangelischen Kirche der Union*. Band I. *Die Anfänge der Union unter landesherrlichem Kirchenregiment (1817-1850)*. Leipzig, 1992, S. 42.

¹² JAKUBĖNAS, P. *Naujųjų amžių bažnyčios istorija*. VDU Evangelikų teologijos fakulteto leidinys, Nr. 6, 1936, p. 122.

¹³ SCHOENBORN, U. „...Ich sehe die Fußtapffen der Providentz Gottes“ zum Wirken des hessischen Theologen Conrad Mel (1666-1733) in Mitau, Memel und Königsberg. *Arbeiten zur Historischen und Systematischen Theologie*, Bd. 10. Berlin, 2006, S. 47.

¹⁴ *Ibid.*, S. 47.

¹⁵ *Ibid.*, S. 46.

¹⁶ BÄHLCKE, J., DYBAŚ, B., RUDOLPH, H. *Brückenschläge. Daniel Ernst Jablonski im Europa der Frühaufklärung*. Döbel, 2010, S. 32-52.

tapo Prūsijos mokslų akademijos (*Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften*) steigimo iniciatoriumi ir vėliau ėjo jos prezidento pareigas.

Jablonskio asmenybė žavi ne tik jo karjeros vingiais. Jis iš esmės buvo tas asmuo, kuris ne tik retransliavo svarbias ekumeninio bendradarbiavimo tarp protestantų, gyvenusių Abiejų Tautų Respublikoje, idėjas, bet jas pabandė ir gana vykusiai atgaivinti jau Prūsijos karalystės vidaus ir užsienio politikoje, tuo prisidėdamas prie religinės tolerancijos ir pakantumo politikos formavimo Prūsijoje pradmenų¹⁷.

Būtent Jablonskis, kuris 1735 m. į vyskupo pareigas ordinavo pirmą hernhutų dvasinį vadovą, o 1737 m. ir patį jų globėją grafą Mikalojų Liudviką Zinzendorfą (Nikolaus Ludwig Graf von Zinzendorf), pasinaudodamas savo, kaip rūmų pamokslininko, padėtimi, iškovojo valdovo prielankumą pietizmo judėjimui.

Keldamas valstybės ekonomiką, karinę galią, monarchas ypatingą dėmesį skyrė Prūsijos gyventojų švietimui, o kartu ir religingumui ugdyti. Šis procesas apėmė ne tik vokiškąją gyventojų dalį, bet ir etnines, taip pat ir lietuvių, mažumas.

Frydricho Vilhelmo I dėka lietuviškojo etnos apgyventoje Prūsijos dalyje (*Preußisch Litauen*) buvo įsteigtos 275 mokyklos¹⁸ (vien Klaipėdos apskrityje atsirado 44 mokyklos) su dėstomąja lietuvių kalba (A. Juška teigia jų buvus 300¹⁹).

Apšvietos idėjos kėlė reikalavimą švietimą padaryti masinį²⁰, nes tik tuomet buvo galima tikėtis dinamiško ūkio kilimo ir plėtros. 1712, 1718 m. potvarkiais iš valstiečių įsakmiai buvo reikalaujama privalomai lankyti pradinę mokyklą²¹.

Nors lietuvių valstiečių lažininkų socialinė padėtis lyginant su kolonistų, kurie paprastai mokėjo činšą, ženkliai nepagerėjo, tačiau galimybė mokytis, tapti raštingais žvelgiant į ateitį suvaidino reikšmingą vaidmenį socialinės ir kultūrinės atskirties, kuri iki tol buvo labai stipri, laipsniškai niveliacijai.

Kad pradėdant 1739 m. Prūsijos valdžia specialiu potvarkiu įsakė lietuviškose mokyklose dėstyti ir vokiečių kalbą²², XX a. istorikų buvo vertinama gana vienareikšmiškai ir nedviprasmiškai įvardijama kaip potencialios germanizacijos pradžia²³. Su šiuo teiginiu, žvelgiant iš istorijos perspektyvos, nesutikti būtų sunku, tačiau turint omenyje, kad tai įvyko XVIII a., drįstume šį potvarkį vertinti teigiamai. Vargu ar galima buvo tikėtis, kad monarchinė valstybė, kurioje vokiečių kalba užėmė pagrindinės, valstybinės, kalbos pozicijas, būtų dariusi priešingai – skatinusi tik etninių mažumų kalbas ar siekusi jų lygiateisiškumo. Siekiant piliečius lavinti, o kartu ir įtraukti juos į aktyvų dalyvavimą ūkiniuose procesuose, stiprinti jų pilietinio, patriotinio-valstybinio sąmonėjimo lygį, laisvo komunikavimo (susikalbėjimo) principas tapo itin aktualus.

Kalbinės alternatyvos ar tiksliau – dvikalbystės ugdymas teoriškai ir iš esmės baigė lietuviškojo etnos faktinio ignoravimo valstybės viešajame gyvenime, kur šiam etnosui dar nuo Ordino laikų buvo apibrėžtas tik potencialiai pigios darbo jėgos vaidmuo, periodą. Kalbos mokėjimas, tiesa, tik teoriškai, dėl tebesančios baudžiavos sudarė prielaidas pradėti judėjimą socialinės hierarchijos pakopomis ir siekti to, ką šiandieną galime laikyti profesiniu lavinimu ar specialiomis profesinėmis žiniomis.

¹⁷ Ibid., S. 168-186.

¹⁸ MATULEVIČIUS, A. Op. cit., p. 108.

¹⁹ JUŠKA, A. Op. cit., p. 115.

²⁰ GINEITIS, L. Op. cit., p. 54.

²¹ Ibid., p. 57.

²² STOROST-VYDŪNAS, W. *Sieben Hundert Jahren Deutsch-Litauischer Beziehungen*. Chicago, 1982, S. 307.

²³ GINEITIS, L. A. Op. cit., p. 59.

Faktas, kad švietimo reformų nepapildė socialinės reformos (baudžiava buvo panaikinta tik 1807 m.) lėmė, jog lietuviškasis etnosas Prūsijoje taip ir nekilstelėjo iš socialinio ir politinio dugno ir neišsikovojo aiškesnio statuso visuomenėje, suformuodamas ženklesnį ir socialiai bei galimai politiškai aktyvų etninės inteligentijos sluoksnį, kuris būtų galėjęs reikiamai įgarsinti šio etnoso problemas valstybiniu lygmeniu.

Mokykloms reikėjo mokytojų, bažnyčioms – kunigų, kurie mokėtų lietuvių kalbą. Būtent Frydrichas Vilhelmas I tapo steigėju nuo 1718 iki 1944 m. egzistavusio Lietuvių kalbos seminaro, kuris veikė Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete. Valdovo požiūriu į lietuvių tautinės grupės dvasinius reikalus rimtumą geriausiai rodo tai, kad jo iniciatyva analogiškas lietuvių kalbos seminaras buvo įsteigtas pietizmo centru tapusiame Halės universiteto Teologijos fakultete, kur jis veikė nuo 1727 iki 1740 m.

Vis dėlto būtent socialinių reformų stygius, ekonominis lietuviškojo etnoso silpnumas nesudarė pakankamų prielaidų išnaudoti Halės universitete įsteigto ir Karaliaučiaus universitete jau veikusio lietuvių kalbos seminaro potencialo.

XVIII a. Prūsijoje lietuvininkų tikybinė padėtis pagerėjo. Tam įtakos turėjo pietizmo sąjūdis, paskatinęs surinkimininkų judėjimą, Dievo žodį skleidžiantį ir vietos gyventojų kalbą. Plėtėsi bažnyčių tinklas, net 20 naujai įsteigtų parapijų lietuvių kalba buvo vedamos pamaldos. Viso to rezultatas – išaugęs bažnyčių lankomumas ir vietos gyventojų raštingumas bei galimybė išlaikyti lietuvių kalbą.

Lietuviškojoje istoriografijoje, ypač kalbos (bet ne folkloro) istorijos darbuose, dažnai perdėm pozityviai vertinamas surinkimininkų judėjimas, susiformavęs dėl pietizmo įtakos, teigiant, kad uždari, konservatyvūs religinės visuomenės vienetai padėjo lietuvių kalbai ilgiau išlikti²⁴. Visiškai nekreipiama dėmesio į tai, kad nors šioje etninėje grupėje dėl ultrakonservatyvių religinių pažiūrų ir buvo išlaikyta lietuvių kalba, tačiau tik tol, kol šie asmenys liko kaime, t. y. gana izoliuotoje socialinėje ir kalbiniu požiūriu dažnai homogeniškoje aplinkoje. Uždarumas, atvirai izoliacionistinės, nuo „blogio ir nuodėmingo“ pasaulio apsaugoti bandančios tendencijos skatino procesus, kuriuos galima įvardyti *getoizacijos* terminu. Asmenys, paliekantys šią zoną, išvykę uždariauti, mokytis ar net tiesiog besikeliantys į miestus ir praradę ryšį su kaimu bei surinkimais, patekdavo į kultūrinę ir kalbinę aplinką, kurios įtakai jie nemokėjo ir negalėjo atsispirti. Viso to rezultatu tapo spartūs asimiliaciniai procesai, kurie vėlesniais laikais (XIX a. pab. – XX a. pr.), prasidėjus intensyviai germanizacijos politikai, skaudžiai palietė net ir tuos kaimo gyventojus, kurie liko gyventi kaime ir tebelankė surinkimus. Keičiantis politinei konjunktūrai ir prasidėjus germanizacijos procesams, Prūsijos lietuviai taip ir neturėjo reikiamai gausios inteligentijos ar tiesiog šviesuomenės potencialo, galinčio pasipriešinti ar politinėmis priemonėmis jiems reikiamai atstovauti. Svarbu pažymėti, kad lygiagrečiai visuomenės ir ūkio transformacijos vyko ir bažnytinių bendruomenių vidaus gyvenime²⁵.

Nors baudžiava ir zalcburgiečių į kaimo žmonių terpę įskiepyti surinkimai trukdė kiek ženkliu formuotis lietuviškajai inteligentijai, išskyrus dvasininkus, kurių dėl tos pačios priežasties taip pat nebuvo daug, Frydricho Vilhelmo I inicijuotos švietimo reformos rezultatas buvo tas, kad laiku atgaivintas švietimas gimtąja kalba, išlaikęs ją viešajame gyvenime iki Didžiojoje Lietuvoje prasižadant tautiniam atgimimui, turėjo didelę reikšmę lietuviškumo išsaugojimui apskritai.

Vertinant epochos dvasinio gyvenimo bruožus, reikia pažymėti dar vieną labai svarbią tendenciją, kuri kartu su Apšvietos idėjomis atsirado ne lietuvių etnoso atstovų sąmonėje (dažniausiai

²⁴ GINEITIS, L. Op. cit., p. 63.

²⁵ HÖLSCHER, L. *Geschichte der protestantischen Frömmigkeit in Deutschland*. München, 2005, S. 95-103.

liuteronų teologų), bet pastariesiems tai tapo ypač reikšminga, gal net gyvybiškai svarbu. Taigi XVIII a. pradžioje pastebimas ryškus susidomėjimas ir konkretūs darbai, skirti lietuvių kalbai ir kultūrai bei etniniam savarankiškumui išsaugoti, ir bandymas išversti į lietuvių kalbą kitų tautų atstovų kūrybą.

Mykolas Merlinas (Michael Mörlin, 1641–1708), laikomas lietuvių kalbos norminimo pradininku, parašė neišspausdintą poleminį veikalą „Ar reikia reformuoti lietuvių kalbą?“ (*An Lithvanicae Lingvae Reformatio sit necessaria?*). Jis Karaliaučiuje 1706 m. išleido veikalą „Pagrindinis lietuvių kalbos principas“ (*Principium primum in lingua Lithvanica*), skirtą liuteronų kunigams, dirbusiems lietuviškose parapijose, ir įžiebė pirmąją filologinę polemiką klausdamas, ar galima rašytinę lietuvių kalbą pertvarkyti atsižvelgiant į liaudies kalbą, ar verčiau reikia remtis gramatikomis. Merlinas buvo tarp tų pirmeivių, kurie ragino rinkti lietuvių liaudies dainas, tautosaką, kurios, jo nuomone, buvo kalbos lobynas.

Kaip tik tuo laiku dienos šviesą išvydo ir mūsų beveik užmiršto bei neįvertinto vien todėl, kad tai buvo tik vertimas, Jono Šulco (Johan Schultz, ~1684–1710) „Ezopo pasakėčios“ (*Die Fabeln Aesopi*, 1706), kurios *de facto* yra pirmoji lietuvių kalba išleista pasaulietinė knyga.

Jokūbas Brodovskis (Jacob Brodowski, 1692–1744), parengęs dviejų dalių vokiečių-lietuvių ir lietuvių-vokiečių kalbų žodyną „Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum“, tapo lietuvių leksikografijos pradininku, nors pats 30-ies metų darbas nebuvo vainikuotas knygos išleidimu.

Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig, 1675–1749) 1708 m. lotyniškai parašė studiją apie lietuvių liaudies kalbą ir dainas. Jo plunksnai priklauso 1745 m. studija „Lietuvių kalbos tyrinėjimas“ (*Betrachtung der littauischen Sprache*) ir 1747 m. išleistas lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynas, išversta dalis Biblijos ir dalis atskiرو Naujojo Testamento leidimo, jo kurtos ir verstos giesmės.

Tokių bei panašių darbų ir Apšvietos idėjomis besivadovaujančių kultūros darbuotojų, kurie rūpinosi net ne savojo etnos kalba ir kultūra, išsirutuliojimas buvo prasmingas reiškinys, leidžiantis ir galintis argumentuotai pagrįsti nuomonę apie tam tikro intelektualų sluoksniu, bent iš dalies galėjusio kompensuoti tokio pat lietuvių potencialo stoką, atsiradimą.

Frydrichas Didysis, priešingai nei jo tėvas, per daug nesižavėjo religija ir jau savo valdymo pradžioje gana aiškiai atsiribojo nuo pietistų judėjimo. Jo valdymo pradžia reiškė, kad pietizmas galutinai praras įtaką ne tik akademiniam, bet ir bažnytiniam gyvenime. Valdovas atvirai stengėsi parodyti savo abejingumą religijai, o kadangi ši buvo tapusi tiltu, kuris per švietimą realizavo valstybės politiką ir etninių mažumų atžvilgiu, tai reiškė, kad ir čia reikia laukti pokyčių.

Vienas iš pirmųjų signalų, kurie patvirtino šią tendenciją, buvo Halės Lietuvių kalbos seminaro uždarymas. Nors Halės seminaras ir nustojo gyvuoti, jo dvynys Karaliaučiuje, kur, beje, lygiagrečiai veikė ir Lenkų kalbos seminaras, po valdovo iniciatyva atliktos inspekcijos išliko. Valdymo pabaigoje po K. A. von Zedlitzo, kuris nuo 1771 m. buvo Liuteronų dvasinio departamento ministras, iniciatyva pradėtos mokyklų reformos įsigalėjo Pestalozio pedagoginės mintys, kurių kontekste buvo pradėti steigti ir mokytojų seminarai, rengiantys mokytojus ir lietuviškos mokykloms.

Religinis valdovo abejingumas, nepaisant šios jo nuostatos, nors ir paradoksalu, lėmė religinės įvairovės krašte atsiradimą. Valdovas, siekdamas paspartinti krašto ekonomiką, ir toliau laikė atvėręs kelius tolesnei dažnai kaip tik religiniu pagrindu vykusiai imigracijai iš visos Europos. Tai ženkliai pajavairino ne tik religinę, bet ir tautinę Prūsijos karalystės sudėtį.

Nesant pakankamo lietuviškos inteligentijos, nesusijusios su Bažnyčia, skaičiaus ir greito jos atsiradimo prielaidų, Prūsijos lietuvių gimtosios kalbos mokymas mokykloje, pradinis raštingumas, leidžiama šia kalba literatūra nedavė ryškios tautinio tapatumo kristalizacijos ir jos virsmo nacionaline savimone, kuri lemtų lietuviybės, kaip išskirtinumo, saugojimą ir puoselėjimą bei atstovavimą jai valstybiniu lygmeniu. Lietuviškumas čia išliko ir plito tik religinėje srityje.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad Kristijono Donelaičio epocha pasižymėjo keliais svarbiais akcentais.

Politikos sferoje Prūsija tapo viena iš pagrindinių jėgų, sprendusių ir formavusių ar bent vaidinusių ne antraeilį vaidmenį formuojant visos Europos, ypač jos Vidurio ir Rytų, geopolitikos raidos strategiją. Su šia geopolitine jėga dėl jos staiga, tačiau nuoseklaus dinamiško politinio, ekonominio ir karinio augimo privalėjo skaitytis ne tik jos tiesioginiai kaimynai, bet ir kiti didieji Europos politikos žaidėjai. Lietuviškajam Prūsijos gyventojų etnosui, kuris nebuvo politiškai veiksnus dėl tebesitęsiančios baudžiavos, šis pokytis didelių politinių pasekmių neturėjo. Nepaisant to, valstybės modernizavimas pamažu gerino jų padėtį valstybėje, nors maro epidemijos sukelti padariniai labai skaudžiai ir ženkliai sumažino lietuviškojo etnoso gausumą ir jo gyvybingumą.

Dvasiniame lygmenyje įgyvendintos valstybės reformos per mokyklą ir Bažnyčią antrą kartą po Reformacijos sudarė pakankamas prielaidas lietuvių kalbai įsitvirtinti viešajame gyvenime. Reformacija ir jos padariniai suformavo sąlygas lietuvių kalbai tapti bažnytine kalba, iš esmės kilstelėjo ją į viešojo gyvenimo sferos rangą, tačiau jei nebūtų prasidėjęs krašto modernizavimas, lietuvių kalba veikiausiai nebūtų įgavusi tęstinumo dėl maro padarinių, kurie sukėlė didžiulį demografinį nuosmukį. Faktas, kad po Didžiojo maro, kai išmirė didesnioji dalis krašto gyventojų, į jų vietą ėmė keltis dėl religinių pažiūrų iš savo tėvynės išvaryti zalcburgiečiai, prancūzai hugenotai ir vokiečiai kolonistai, rodo, jog šio krašto visuomenės etninė sudėtis patyrė didelių transformacijų. Verta pažymėti, kad lietuviškojoje istoriografijoje iki šiol į tai dar nėra pakankamai atsižvelgta. Didžiulio gyventojų skaičiaus netektis sukliudė tolesnei tolygiai šio etnoso raidai, ypač kai jos gyvenamojoje teritorijoje, atsirandant kalbiniu ir kultūriniu požiūriu kitiems etnosams, prasidėjo kultūrinio pobūdžio pokyčiai. Reformos paskatino lietuvių kalbos išlikimą tarp vietos gyventojų ir sudarė gana realias prielaidas tai kalbai išlikti ir jos raštijai įsitvirtinti viešajame gyvenime. Svarbiausia, kad lietuvių etnosu, jo kalba ir kultūra susidomėjo vokiečių intelektualai, paskatinti Apšvietos idėjų. Jei to nebūtų įvykę, sunku įsivaizduoti, kad XIX a. pabaigoje Didžiojoje Lietuvoje, esant spaudos draudimui, būtų galėjęs prasidėti tautinis atgimimas. Abiejų Tautų Respublikai praradus politinį valstybingumą ir tapus Rusijos imperijos dalimi, etninėse lietuvių žemėse gyvenantys lietuviai prarado net teorinę galimybę ir bet kokias praktines prielaidas bent artimiausiu laiku tapti savarankiškais savo etnosą atstovaujančiais politinių ir kultūrinių interesų reiškėjais. Priešingai, šis etnosas tapo išstumtas iš bendro geopolitinio ir kultūrinio Europos gyvenimo ilgam laikui. Vertinant tai, kad Europos valstybėse tuo laiku (ypač XIX a.) prasidėjo procesai, transformavę politinę savimonę į nacionalinę, šie įvykiai galėjo virsti kliūtimi moderniajai lietuvių tautai susiformuoti, kaip panašiai atsitiko su kitomis etninėmis mažumomis. Mažai tikėtina, kad šis procesas būtų įmanomas, jei Kristijono Donelaičio epochoje šiai kalbai Prūsijoje valstybiniu lygmeniu nebūtų buvęs skirtas dėmesys.

Tokios aplinkybės verčia kiek kitaip pažvelgti į Prūsijos Lietuvą ir jos įvairiataučių lietuviybės žadintojų sambūrį, kuris tiek leidybiniu, tiek akademiniu, tiek kūrybiniu darbu nutiesė tiltą į modernios lietuvių tautos atsiradimo laikus.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai:

- BAHLCKE, J., DYBAŠ, B., RUDOLPH, H. *Brückenschläge. Daniel Ernst Jablonski im Europa der Frühaufklärung*. Döbel: Verlag Janos Stekovics, 2010.
- Die Geschichte der Evangelischen Kirche der Union*. Band I. *Die Anfänge der Union unter landesherrlichem Kirchenregiment (1817-1850)*. Leipzig: Evang. Verl., 1992.
- JAKUBĖNAS, P. *Naujųjų amžių bažnyčios istorija*. VDU Evangelikų teologijos fakulteto leidinys, Nr. 6, 1936.
- JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003.
- GINEITIS, L. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius, 1990.
- HÖLSCHER, L. *Geschichte der protestantischen Frömmigkeit in Deutschland*. München, 2005.
- LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999.
- MATULEVIČIUS, A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius, 1989.
- NEUGEBAUER, W. *Handbuch der Preußischen Geschichte*. Band I. *Das 17. und 18. Jahrhundert und Große Themen der Geschichte Preußens*. Berlin, New York, 2009.
- SCHOENBORN, U. „...Ich sehe die Fußtapfen der Providenz Gottes“ zum Wirken des hessischen Theologen Conrad Mel (1666-1733) in Mittau, Memel und Königsberg. *Arbeiten zur Historischen und Systematischen Theologie*, Bd. 10. Berlin, 2006.
- STOROST-VYDŪNAS, W. *Sieben Hundert Jahren Deutsch-Litauischer Beziehungen*. Chicago, 1982.

POLITICAL AND SPIRITUAL CHARACTERISTICS OF KRISTIJONAS DONELAITIS' EPOCH

Arūnas Baublys

Klaipėda University, Lithuania

Summary

It has never been easy to assess an epoch, as the processes that form it frequently have the roots deep in the past, and its reflection emerges and then transforms more than once, depending on the aims, objectives, and subjective insights of its assessors.

The very definition of the epoch and the establishment of its boundaries can cause confusion as, depending on the aspirations and preliminary attitudes, even when seeking allegedly sterile objectivity, one tends to follow one's own subjective understanding of the epoch. However, it becomes even more difficult to use the notion of the epoch when it comes to one or another person, as a simple, however, basic question is to be answered: whether it was the person who formed the epoch or it was the epoch that made an impact on the person's activity and formed it. The said simple question is often of primary importance to the framework of the research and influences its final outcomes.

The beginning of Kristijonas Donelaitis' epoch may be considered to be the Great Plague of 1709-1711, which, like a watershed, divided the history of Prussia in two parts: Prussia before and after the plague. But for its scale, the disaster might not have been such a significant starting point; as it was, it was felt for a long time in the environment of Donelaitis' residence and his prospective professional activity. The plague was especially painful for the Lithuanians in whose language the

pioneer of the Lithuanian belles-lettres wrote. Equally well, the year 1701 may be chosen, as it marks the beginning of the Kingdom of Prussia, i.e. the beginning of strengthening of its absolutism and its political power in the European context.

What should be considered the end of the epoch? The question is even more difficult. Can one say that the epoch of Kristijonas Donelaitis ends with his death? Probably not, as his “The Seasons”, thanks to L. Rhesa, were published as late as 1818, i.e. 38 years after his death. That way, the impact of his literary work and of himself on the epoch was extended further than his bodily existence would have allowed. If we accept that viewpoint, his epoch will last as long as there are people able to read, which also means to understand and assess, his literary works in the language they were written. However, the aim of the article is not the literary work of Donelaitis or its impact, therefore, we shall look into the time that he lived in and that made an impact on his life without trying to limit it to the framework of specific years in a manner typical of the traditional historiography.

In the field of politics, Prussia became one of the central powers which played a decisive role in the formation of the policy development strategies of Europe, and especially its Central and Eastern regions. Due to the abrupt, however, consistent and dynamic political, economic, and military growth of the said geopolitical power, not even its immediate neighbours, but also the major players of European politics had to take it into consideration. For the Lithuanian population of Prussia, which was not politically capable because of the continuing serfdom, the change did not have any special political consequences. Despite that, the state modernization gradually improved their position in the country, even though the effects of the plague painfully and significantly reduced the number and the viability of the Lithuanian population.

The reforms encouraged the survival of the Lithuanian language among the local residents and created preconditions for the oral and written language to take root in public life. Most importantly, in the light of the ideas of Enlightenment, German intellectuals started taking interest in the Lithuanian ethnic group, its language and culture: their works stimulated language standardization processes, publication of secular literature, and collection of folklore. But for that, it is difficult to imagine whether the national rebirth could have started in Lithuanian Major in the late 19th c., during the period of the ban on the press. Given the fact that at that time, especially in the 19th c., the processes of transformation of the political self-consciousness into the national started in European countries, the events could have turned into an obstacle for the formation of the modern Lithuanian nation, as it happened in the case of other ethnic minorities. The process is unlikely to have happened, but for the attention to the language at the state level in Prussia.

The said circumstances make one look at Prussian Lithuania, the movement of its multinational promoters of Lithuaniannism, and their activity which by publishing, academic, and creative activity built bridges to the time of the appearance of the modern Lithuanian nation in a different way.